

Citation:

H.J. Drossaart Lulofs, Levensbericht S.M. van Riet, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1994, Amsterdam, pp. 87-92

Herdenking door H.J. Drossaart Lulofs

Simone van Riet

12 april 1919 – 28 november 1993

Simone van Riet

87

Op 28 november 1993 overleed te Brussel professor Van Riet, sinds 1979 buitenlands lid van onze Akademie.

Simone van Riet,¹ geboren in Jette op 12 april 1919, begon op zeventienjarige leeftijd een studie in de klassieke talen aan de universiteit van Leuven, verwierf in 1940 het licentiaat en vervulde een volledige leraarsbetrekking aan een meisjesinternaat van 1940-1949. Zij moet in die tijd al een strakke werkindeling gehad hebben en een hoog concentratievermogen dat het haar mogelijk maakte om, ondanks de druk van oorlog en bezetting, gevoegd bij de hoge eisen die het onderwijs stelde, in haar vijfentwintigste jaar de doctorstitel te behalen op een proefschrift over *Cicéron et les tragiques grecs*. Het onderwerp was buitengewoon ambitieus, want het vereiste niet alleen vertrouwdheid met het omvangrijke werk van Cicero, maar ook met het haast onafzienbare gebied van de Griekse dramatische poëzie. Toch heeft zij de bloeiende bongerd van de klassieke letteren verlaten, want toen zij vijf jaar later (in 1949) met een studiebeurs voor een jaar naar Parijs was gezonden, voelde zij zich eerder aangetrokken tot de studie van de Islam, ging colleges in het Arabisch lopen en keerde, overtuigd van de noodzaak van een dialoog met de Islam, naar België terug. Zij stelde zich in verbinding met de Arabist Armand Abel van de Universiteiten van Brussel en Gent, bij wie zij zich verder toeleegde op de studie van het Arabisch. In de jaren 1952-1954 volgde zij, wederom in Parijs, de colleges van Régis Blachère en verwierf, in juli 1954, het diploma van de *École nationale des langues orientales vivantes*. Daarna raakte zij steeds dieper betrokken bij Arabische zaken. Aanvankelijk boeiden haar de eigentijdse ontwikkelingen; zij was van 1959-1963 verbonden aan het Centre national pour l'étude des problèmes du monde musulman contemporain en gaf nog in de jaren 1963-1965 in Gent colleges in modern Arabisch. Intussen was echter reeds gebleken dat Leuven voor een Arabist heel andere mogelijkheden te bieden had. Haar verdere loopbaan zou bepaald worden door de zich snel verbredende onderzoeken naar middeleeuwse vertalingen, meer speciaal van de werken van Oosterse filosofen.

In Leuven had in het laatst van de 19e eeuw de dynamische vernieuwer Désiré Mercier, bij het oprichten van het Institut supérieur de philosophie, de verdieping

---

¹ Biografische en bibliografische gegevens dank ik aan het *In memoriam* van Claude Troisfontaines, Président de l'Institut supérieur de philosophie, in: *Revue philos. de Louvain* 92, 1994, pp. 146-151. Andere herdenkingen zijn te vinden in het *Bulletin de philosophie médiévale*, éd. par la S.I.E.P.M., 35, 1993, pp. 250-253 (Verbeke); *Byzantion*, 44, 1994, pp. 4-7 (Jaques Grand'Henry). Korte biografie en bibliografie in C.E.M. Struyker Boudier, *Wijsgerig leven in Nederland en België 1880-1980*, Leuven/Baarn 1989, pp. 245-6 en 384-6. Ik ben dankbaar voor gesprekken met mevr. M.-C. Lambrechts-Baets, en de hoogleraren R. en G. van Riet, G. Verbeke en J.R. Michot.

van de studie van het Thomisme bevorderd door specialisten voor de geschiedenis van de middeleeuwse filosofie en voor Aristoteles aan te trekken. In 1892 had hij bovendien een Arabist, Jacques Forget, aangesteld, uitgever van een tekst van Ibn Sina, die in het westen Avicenna werd genoemd. Maar die eerste poging tot confrontatie van de Scholastiek met de Arabische filosofie was op niets uitgelopen, omdat Forget spoedig een andere werkring zocht. Zijn plaats zou pas 70 jaar later opnieuw bezet worden, en wel door Simone van Riet, die zich eveneens op Avicenna zou toeleggen.

Aan een belangrijk aspect van de overdracht van de klassieke wijsbegeerte had Merciers Instituut nauwelijks aandacht geschonken. Omdat de Middeleeuwers geen Grieks en Arabisch kenden, waren zij aangewezen op Latijnse vertalingen, die in verbijsterende hoeveelheden verspreid zijn. Die vertalingen waren wel bekend uit vroege drukken, maar de uitgevers daarvan waren meestal humanisten geweest, die het in hun ogen barbaarse Latijn naar classicistische normen hadden gecorrigeerd. De vaak vrijpostig gemanipuleerde teksten gaven dus een onnauwkeurig beeld van wat de Scholastici voor ogen hadden gehad. Pas na de Tweede Wereldoorlog verschenen verantwoorde edities van die vertalingen.

Wat anderzijds de inhoud van de traditie betreft, bestond daar de opvallende eigenaardigheid dat niet Plato op de voorgrond was getreden, maar Aristoteles. Een grote invloed van het Platonisme was echter te danken aan auteurs als Augustinus, om alleen hem maar te noemen, en verder aan de neoplatonische strekking van de Aristoteles-commentaren. Toen dan ook de Arabieren in de 9e eeuw begonnen met de vertaling en de bestudering van de Griekse wijsbegeerte, was rondom Aristoteles reeds een grote haag van commentaren gebouwd. De neoplatonische inslag daarvan werd op zijn beurt weer omgebogen naar een Islamitische interpretatie, zodat het oosters Aristotelisme een eigen gezicht heeft gekregen.

In 1959 gaf het eerste colloquium over Arabische filosofie in Keulen, waar Étienne Gilson een krachtige oproep had laten horen, nieuwe impulsen voor verdere studies op dat gebied. Leuven reageerde daar vooreerst op met de benoeming van de Egyptische Dominicaan en Ibn Sina-kenner Anawati tot gasthoogleraar voor één jaar. Simone kreeg in 1961 een assistentschap bij Gérard Verbeke, voorlopig om hem te helpen met de uitgave van de Latijnse vertaling van het Griekse commentaar van Philoponus op Aristoteles' *De anima*. De Griekse tekst van het derde boek daarvan was verloren gegaan, maar van de cruciale hoofdstukken over het intellect bestond nog een vertaling van Willem van Moerbeke. Simone ontdekte nu dat het 12e eeuwse Griekse compendium van Sophonias uitvoerige citaten van de complete Philoponus bevatte, en zo kon zij door vergelijking van de vertaling met die Griekse citaten de oorspronkelijke tekst over het intellect grotendeels reconstrueren. Voor Verbeke kwam dit onderzoek op het juiste ogenblik. Als antropologisch georiënteerde filosoof boeide hem de ontzaglijke invloed, die Aristoteles' *De anima* – en met name zijn controversiële theorie

over het intellect – had gehad. In de Middeleeuwen waren er honderden tractaten aan gewijd. Daarom was hem de interpretatie van de markante christelijke commentator Philoponus welkom. Maar hij was nog meer gefascineerd door de grote betekenis die de Arabische filosofen – en vooral Ibn Sina – voor de westerse Scholastiek hadden gehad.

Ibn Sina († 1037), arts en filosoof, heeft in een breed opgezet werk, de *Shifā'* (= *Genezing*), Aristoteles wel in hoofdzaken gevolgd, maar daarbij de interpretaties van neoplatonische exegeten op een gelukkige wijze verweven met zijn eigen religieuze inzichten. Omdat zijn synthese van het hoogste gehalte is, hebben zijn geschriften, behalve voor de geschiedenis van de filosofie, met name van de Scholastiek, een grote waarde in zichzelf. Daarom was een uitgave van zijn werken, die alleen in onvolledige en onbetrouwbare drukken van middeleeuwse vertalingen toegankelijk waren, aantrekkelijk en gewenst.

In de jaren '60 vielen alle gunstige omstandigheden samen. Niet alleen was Marie-Thérèse d'Alverny, studiegenote van Simone en conservatrice van de handschriften van de Bibliothèque Nationale te Parijs, ver gevorderd met de catalogisering van de handschriften van de Avicenna Latinus, maar bovendien waren kort tevoren, onafhankelijk van elkaar in Oxford en Praag, twee uitgaven van de Arabische tekst van Ibn Sina's *Kitāb al-nafs* (= *De anima*) verschenen. Verbeke overwoog een uitgave van de Latijnse vertaling. Hij had gedaan weten te krijgen dat het voortreffelijke handschrift van het Groot Seminarie te Brugge aan hem was uitgeleend, en besprak met zijn assistente een aantal plaatsen in Avicenna's *De anima*. Die gesprekken leidden tot een unieke vorm van samenwerking: Simone van Riet nam de zware taak op zich om een tekst van de vertaling te constitueren en die te vergelijken met het Arabische origineel, terwijl Verbeke, bij wijze van inleiding, een verklarend inhoudsoverzicht zou verzorgen.

Begonnen werd met het tweede deel van *De anima*: de boeken vier en vijf, die tot de interessantste van Avicenna's werken behoren, voornamelijk alweer door de geheel eigen behandeling van het intellect. In korte tijd slaagde Simone erin om de 50 handschriften van de Latijnse tekst te vergelijken en na een minutieus onderzoek de belangrijkste te collationeren. Pas in het laatste jaar van deze arbeid kreeg zij de hulp van een assistente, Marie-Claire Lambrechts-Baets, die haar als leerlinge van de school naar de Universiteit was gevolgd, en 25 jaar lang haar trouwe helpster zou blijven.

Het boek dat in 1968 verscheen, is een meesterstuk. Simone biedt in een uitvoerige maar nooit omslachtige praefatie een voorbeeldige beschrijving van de handschriften, bespreekt de betekenis van de twee versies, die daarin voorkomen, en motiveert de keuze die zij voor de uitgave heeft getroffen. Daarop volgt de tekst, die voorzien is van een kritische en van een vergelijkende apparatus. Een dergelijke tweede apparatus, die de afwijkingen van het origineel registreerde, had al eerder in de edities van Graeco-Latijnse Aristoteles-vertalingen zijn nut bewezen. In een Latijnse vertaling uit het Arabisch komen afwijkingen veel vaker

voor en zij kunnen dikwijls onbegrijpelijk zijn, omdat zelfs de beste vertaler met teksten had moeten werken, die door het ontbreken van diacritische punten geregeld verkeerd werden opgevat. De lezer, die geen Arabisch kent, wordt in zo'n geval met Latijnse vertalingen van de varianten geholpen en dikwijls ook nog met verklarende noten, die in een derde apparatus zijn ondergebracht. De bijkans volledige indices – Arabisch-Latijn en Latijn-Arabisch – zijn weldoordachte werkstukken en voor de interpretatie onontbeerlijk. Een rustig verhelderende inleiding van Gérard Verbeke, die in latere delen de passende titel '*Introduction doctrinale*' zou krijgen, opent dit eerste deel van een serie, die een van de grootste monumenten van de middeleeuwse filosofie toegankelijk maakt. De lezer kan niet anders dan zich verheugen over de geestelijke rijkdom van een bewerking van het oude geschrift van Aristoteles, die de magistrale bekroning vormt van de interpretatieve arbeid van vele voorafgaande commentatoren. Vrijwel elke gedachte komt verrijkt te voorschijn, want Avicenna is geen slaafse epigoon: hij weet steeds nieuwe aspecten te ontdekken, vindt onverwachte interpretaties voor wat door de eeuwen heen slecht begrepen was, verheldert moeilijke voorstellingen met simpele voorbeelden en verleent de gedrongen inhoud van het Aristotelische geschrift een verheven ruimte, die Verbeke terecht als '*Une conception spiritualiste de l'âme*' omschrijft.

Vier jaar later, in 1972, verscheen de eerste helft van Avicenna's traktaat *Over de ziel*, met het eerste tot het derde boek. De opzet van deze tweede publikatie is gelijk aan die van de eerste: de uitgave-techniek had blijkbaar dadelijk aan alle eisen voldaan en hoefde ook later niet bijgesteld te worden. Simone's werkwijze werd beheerst door een precisie, die geen tittel of jota verloren liet gaan, daarenboven was zij op de hoogte van de nieuwste toepassingen van de elektronica. Voor het eerst verschenen deel waren de indices nog op de traditionele wijze vergaard uit kolossale kaartenbakken met tienduizenden handgeschreven fiches, maar reeds van het tweede af is de computer gebruikt om een tweetalige index met verschillende alfabetten samen te stellen. Paul Tombeur, directeur van het in 1969 opgerichte Centre de traitement électronique des documents médiévaux, had het programma gemaakt. Simone's artikel daarover in de *Revue philosophique de Louvain* van hetzelfde jaar is waardevol voor ieder, die te maken krijgt met de problemen van het elektronisch indiceren van talen met een afwijkend alfabet.

Als er niet meer dan *De anima* verschenen was zou deze uitgave een kostbaar bezit zijn. Maar bij haar leven heeft Simone acht delen van Avicenna's opus magnum verzorgd. Aan een negende heeft zij tijdens haar laatste ziekte, zo lang het nog kon, gewerkt. Het zal door haar medewerkers voltooid worden. De logische geschriften gaan naar Parijs en de vijftien boeken *De animalibus* zijn op haar uitdrukkelijk verzoek aan het Amsterdamse project 'Aristoteles Semitico-Latinus' toevertrouwd.

Overziet men de werkzaamheden van Simone van Riet, dan valt in de eerste plaats haar veelzijdige competentie op. Als jonge doctor had zij blijk gegeven van gedegen kennis van de Griekse en de Latijnse taal en letterkunde. Als hoogleraar gaf zij colleges over uiteenlopende onderwerpen als modern en klassiek Arabisch, geschiedenis van de Arabische en van de Byzantijnse filosofie, interpretaties van Arabisch-filosofische teksten, en tenslotte palaeografie van middeleeuws-Latijnse handschriften. Door haar snelle en zekere manier van werken, en met de toegewijde hulp van mevr. Lambrechts en mevr. Fawzia al-Rabii, is het gelukt om de forse delen van de Avicenna Latinus in de bijzonder korte tijd van gemiddeld nog geen vier jaar per stuk te voltooien.

Tegen de eerste ontmoeting met haar, in Brussel, heb ik opgezien. De Arabische Aristoteles is moeilijk, maar Aristoteles is theelectuur vergeleken met Avicenna. Doch alle schroom viel dadelijk weg, want nooit heeft een kennis-making méér het karakter van een herkenning gehad. Wij hebben elkaar met vreugde als collegae proximi in een zeer zeldzaam specialisme begroet, en van elkaar geweten dat ons vertrouwen in de waarde van ons werk groot genoeg was om ons te distantiëren van de relativering daarvan sub specie industrialitatis. Vooral na de frequente vergaderingen van de Commissie van Toezicht op het Project Aristoteles Semitico-Latinus in onze Akademie, die zij vanuit Brussel trouw heeft bezocht, hebben wij veel van gedachten gewisseld. Discreet als zij was, vroeg zij op die vergaderingen zelden het woord, maar onder elkaar hebben wij talloze kwesties doorgepraat.

Als ik haar ten laatste in een huiselijke context herdenk, heeft dat een bijzondere reden. In juni 1988 zijn mijn vrouw en ik, in een klein gezelschap, op het buitenverblijf van de familie Van Riet voor het avondeten genodigd. Alle aanwezigen zouden zich later de serene pracht van die zomeravond herinneren, die bij ons, vooral ook door het charisma van de gastvrouw, een bijzonder geluksgevoel heeft opgewekt. Mijn vrouw heeft een jaar daarna, enige uren voor haar dood, er nog dankbaar van getuigd. Het is die heilige herinnering, die de bittere bijmaak van het overleven vermag te temperen.